

III. Tréfás köszöntő, mikor többen járnak köszönteni.

1.

Dikszí garaguja, éty pár vērēshagyma,
Nagyapámruł maratt rám egy bikkfatarisznya,
Gyere pajtás, taresad eszt a bikkfatarisznyát,
Hat tőgyenek bele éty pár garasocskát.

2.

(Ott, ahol semmit se kaptak, az 1. köszöntő után mondják):

Látom, a ziletéd nem igēn gyönyörű,
Kopa ^{sz}a ^züstököd, üssöm még a méⁿkű!
(De már akkor futnak is.)

3.

Sári napja ma nagyon,
Tyúko tüssene ^kagyan,
Bor légyē ^{na}asztalon,
Gyō ^{na}vendig, hagy igyon ...

IV. Sirfeliratok 1840–80-ból.

(A mezőtúri régi felsőrészi temető fejfáiról.)

1.

Itt nyukszik e sírba,
Mer ű vót a sorba:
Berekszászi Zsuzsána,
Anyja legkedvesebb jánya.

2.

Állj meg síromnál
Halandó bárki légy,
Gyászos életemről,
Mindenkor példát végy.

3.

Állj meg vándor,
Nézz e fára,
Ki nyugszik az
Árnyékába.

Lejegyezte: *dr. Boross István.*

Meztelenség a magyar néphitben.

A következtetésben igen mélyreható vizsgálata lehet annak, hogy milyen jelentősége van a meztelenségnek a néphitben. Tudom, hogy az alábbi felsorolás nem teljes, — mert hiszen oly sok rejtett forrása van az ethnographiának, — de abból a célból, amely miatt ezt a kis összeállítást közlöm, az itt összeállított adatok is elegendők.

Ha tűz alkalmával a házbeliek közül valaki (Szatmár, Ethn. 6:12), vagy egy öregasszony (Nógrád, Ethn. 16:103.) a házat meztelenül körülfutja: a szél elfordul, másutt ez csak villámokozta tűz alkalmával használ. (Terebes, Vas. Ujs. 1863:311.) Ugocsában a ház gazdájának felesége, felnőtt lánya vagy valamely nőrokona kerüli meg háromszor a tűztől megtámadott épületet s ezalatt a bal hóna alá egy egész kenyeret szorít (Ethn. 2:367.), a hétfalusi csángóknál pedig a sütetből való első kenyeret tartja hóna alatt s ezért kenyérsütéskor az első kenyeret mindig megjegyzi, hogy ilyen alkalomra készen legyen. (Ethn. 6:400.) Bodpaládon a kenyeret előbb a ház ormán levő hegyes fára húzzák. (Ethn. 3:218, 38:211.)

Igen fontos szerepe van a meztelenségnek a gyógyításban is. A váltott gyereket úgy lehet visszaváltani, hogy az anya a réten az esővíztől összehordott fával befűt a kenyérsütő kemencébe, a gyereket meztelen a lapátra teszi s háromszor úgy tesz, mintha be akarná vetni és eközben azt mondja: „vidd el a gyerekedet, mert különben a tűzes kemencébe vetem!” Ha a gyermek csakugyan váltott, eljön az illető boszorkány, aki kicsérélte s az egészséges gyereket a váltott helyébe tevén, azt mondja: „dobd a magadét!” (Hegyhát vid., Ethn. 3:69.) Ha a gyermeket szemmel megverték, anyja éjjelkor gyermekét karján tartva meztelenül háromszor körülfutja az asztalt. (Felvidék, Ethn. 4:218.) Ha a gyermek, akinek még nincsen foga, a holdba néz, beteg lesz. Ilyenkor a baba korán reggel meztelenül körül futja a házat és a ház négy szögletébe egy fejszét vág. (Ethn. 4:220.) Ha valaki forrolázban fekszik, legközelebbi rokona este vagy napfelkelte előtt meztelenre vetkőzik, a beteg lepedőjét magára borítja s azzal szótlanul kiszalad egy dombra (vagy felmászik a „leveles kapura”), a lepedőt földre dobva, lábaival tapossa s ezt kiáltja: „Halljad, hogy halljad (vagy „Halljad falu, halljad”) N. N.-et a forroláz rázza, vedd le tőle és add annak, ki a kiáltásomat hallja!” vagy „Halljátok ti két fél szomszédságok, az én testvérem (illetve anyám, bátyám, leányom stb.) a forró hideg rázza, tudotokra adom, vegyétek el róla”. A lepedőt ott hagyja és haza szalad, sok helyt a lepedőt egy fához szegezi. Kalotaszegen ezt a kürtő alatt is kiáltják, de a kiáltást háromszor kell ismételni. Ezt az eljárást minden nagyobb betegségnél alkalmazzák. (Kalotaszeg, Ethn. 2:282, 3:363., Székelyföld, Ethn. 5:323.) Pünkösdre virradólag meztelenül mennek rozsharmatot szedni, ezzel a szemfájás s minden a testen kifejlődő bibircsók gyógyítható. (Máramaros, Nyr. 325.) Ha a cserépbe öntött vízzel a szeméremtestet megmossák s ugyanezzel a vízzel a hideglelés ember meztelen testét végighúzogatják, — anélkül, hogy a víz előzetes használatáról tudott volna —, a baj eláll. (Sárhida, Gönczi. 289.)

Hogy a tehén jól tejeljen és senki meg ne ronthassa, első borjával meztelenül kell megfejteni. (Palóc, Ethn. 6:111.) Ha a tehén keveset tejel, a ház legöregebb nőszemélye Szt. Iván-nap hajnalán kimegy a mezőre, ott teljesen levetkőzik. Azután fehér vászonkendőjével felszedi a fűről a friss harmatot s azt a magával hozott bögrébe facsarja; ha ezt a nedvet a tehénnel megitatják: jó tejelő lesz. (Zsolna vid., Trencsén, Ethn. 12:80.) A bűbajos asszonyok Szt. György nap éjszakáján (Királdon nagypénteken hajnalban) a mezőre mennek lepedővel „harmatot szedni”. A lepedőt végighúzogatják a harmatos fűvön, vetésen három határban ezt mondogatva: „szedek is, hagyok is”. Otthon kicsavarják s a harmat-

tal lisztből vakarót vagy pogácsát gyúrnak s azt kenyérsütés után a kemencébe rakják. Az így megszáritott „bogácsát“ időnként (Merecsén újhold péntekén) megszózva be kell adni a tehénnek: bőven és jól fog tejelni tőle. Az upponyi asszony azt tartja, hogy meztelenül kell szedni a harmatot s a hajnali órákban, amíg nem látják, mert csak akkor lesz hasznos. (Ethn. 22 : 295.) Hogy a ló jól fusson, hét évesnél fiatalabb lánnyal meztelenül fonalat fonatnak s ezt és ruhájából egy kis darabot a ló sörényébe kötik. (Ethn. 15 : 288.)

Ha a háziasszony éjjelkor a szántóföldet meztelenül körülfutja, sem jég, sem rossz időjárás nem tesz kárt a vetésben. (Ethn. 6 : 200.) Hogy a viola teljes legyen, a leánymak vagy menyecskének jókor hajnalban meztelenül kell azt vetni. (Bánfalva, Borsod, Ethn. 22 : 298.) A kenderet meztelen kell vetni, hogy a madarak ki ne szedjék. (Szamoskér, Ethn. 39 : 32.) A verebek kártétele ellen a kölest is meztelenül vetik (Gönczi, 607). A dinnyemagot nagypénteken kora hajnalban meztelen vetik, hogy a dinnye nagy és piros belül legyen. (Nyr. 3 : 556.)

Ha a lakást az alkalmatlan állatóktól, rovaroktól meg akarják szabadítani, a házat kora hajnalban, kézben pálcával, meztelenül körül kell futni, s közben ezt mondogatni: „Patkányok, csótányok, egerék, poloskák, oda mennyetek, ahun füstös kiérint láttok!“ Ilyenkor azonban csak napfelkelte után szabad tüzet rakni. (Gönczi, 243.) Ha sok prűcsök van a háznál, a gazdasszony karácsony éjszakáján meztelenül söpri ki a házat, miközben ezt mondja: „Hess! hess! hess! mennyetek raorátéra!“ (Bánfalva, Borsod, Ethn. 22 : 297.) A patkányok elhajtásához meztelenül kell a temetőből egy keresztet haza vinni s ezzel a házat háromszor megkerülni. (Salomvár, Gönczi, 221.) Ha Szt. György napkor esurdéi sepregetnek a szobában, nem lesz balhájuk. (Lázár, 109.) Ha a verebek nyáron a kölesre vagy búzára kapnak, a legyeket ruhadarabba göngyölítve kis botra kötik s ezzel a megtamadott földet napfelkelte előtt egy férfi meztelenül háromszor megkerüli, azután a botot a földtábla közepébe leböki. (Göcsej, Ethn. 6 : 332.) Ugyanezen esetben újhold vasárnap felkelte előtt a férfiak rendes ruhájukat egészen levetve, régi rossz szűrt vagy lepedőt dobnak magukra s kezükbe „bugyigás korsót“ véve, azt a szomszédos kútból telemerítik, magukkal viszik azt a botot is, amellyel Szt. György nap előtt a kígyót agyonütik; innen azután a verebek által megtamadott földhöz mennek s azt háromszor megkerülik, vigyázva arra, hogy senki meg ne lássa s a korsót a bottal együtt a földterület közepén hagyják. (Göcsej, Ethn. 6 : 328.)

Szegeden Szt. Györgykor napfölkelte előtt fűzfaágat törnek le s azon keresztül nézik a csordát, mert azt tartják, hogy a boszorkány ekkor meztelen jár a csorda körül. (Kálmány: Sz. N. 2 : 107.) Ha valaki forgószél közepébe meztelenül ugrik bele, meglátja a boszorkányokat. (Nagyszalonta, Ethn. 25 : 319.) Hogy a gonoszlélek be ne mehessen a szobába, meztelenül kell aludni. (Nagyszalonta, Ethn. 25 : 322.) A boszorkányok meztelenül szedik s dobálják egyesekhez a forgácsot. A gazdák meglesik őket s ha megcsíphetik, nyinfaseprővel elnásópácolják. (Gönczi, 264.) Ha nadragulya gyökerét éjjelkor kiássák, megszáritva megtörik s tejben vagy vízben valakinek beadják, az teljes 24 óráig szaladgálni fog és pedig olyan öltözetben vagy meztelenül, ahogyan a kiásó volt. (Nógrád m., Ethn. 16 : 103.)

Pünkösöd első napjának hajnalán legény, leány kimegy a rozstáblára, leül a barázdába, levetkőzik egészen és keresztülgázol a rozstáblán. A rozsvirág hozzátapad testéhez, ellepi a harmat, de nem törlik le, — így öltöznek fel, kis edénykéjüket is tele szedik rozsvirágos harmattal. Így arcukon semmiféle kinövés, pattanás álló esztendeig nem lesz. Ha mégis lenne, a szedett virágos harmatvizzel bekenve egyszerre meggyógyul. Egymáshoz szólni, egymáshoz nyúlni nem szabad. (Visk, Vas. Ujs. 1871. 6. sz.) Göcsejben ugyanakkor, de csak a lányok mosdanak meg, hogy szépek legyenek. (Ethn. 6 : 329.)

Mielőtt éjfélre misére mennének, fehér abrosszal terítik be az asztalt, rá egy pohár vizet, meg egy pohár bort tesznek. A miséről hazakerkezve az a leány, aki meg akarja tudni, hogy ki lesz az ura, mezítelenre vetkőzve oda ül az asztalhoz és vár; ekkor megjelenik jövendőbelije s ha a borból iszik, gazdag, ha a vízből, szegény lesz. (Nagyfalu, Ethn. 10 : 396.) Amely leány Karácsony éjjelén $\frac{3}{4}$ 12 órakor mezítelenül merően egy tükörbe nézve várakozik, a tükörben megjelenik vőlegénye. (Szilágy m., Ethn. 2 : 206.) Szarvas vidékén a lány befűt a kemencébe, mezítelenre vetkőzik s a kemence szája elé a padkára áll, szétvetett lába között a kemencébe néz: meglátja az urát. (Ethn. 20 : 113.) Szilveszter vagy András nap-éjféلكor a leány csurdéra vetkezik, a szoba közepére egy cseber vizet tesz, a szobát besötétíti, bele néz a vízbe: meglátja ki lesz az ura. (Nyr. 12 : 45., P. H. 1893. XII. 31.) Aki óév éjszaka pontban éjféلكor mezítelenül háromszor körülszaladja a házat s benéz az ablakon, ott látja jövendőbelijét. (Dévai csángó, Népr. Ért. 7 : 3.) Szalontán ha a legény ugyanezt teszi s az ablakon benézve leányt lát, még az évben megnősül. (Ethn. 27 : 80.) Zilahon ugyanekkor a leány két személyre megteríti az asztalt, egy gyertyát tesz az asztal közepére, az ajtót becsukja, meztelen kilencszer futva megkerüli a házat: a kulcslyukon benéz, meglátja az asztalnál jövendőbelijét. (Nyr. 12 : 277., P. H. 1893. XII. 31.) Gömör megyében az ablakon benézve, az illető meglátja jövőjét; ha bent sok népet lát, a jövő évben lakodalma lesz s ha koporsót, akkor meghal. (Ethn. 7 : 286.) Karácsony éjjelén a lány 3 db. fával begyűjt a sütő kemencébe, azután a szenet kihúzza, éjjeli 12 órakor meztelen bemegy a kemencébe, ott megfordul s háttal fordulva jön kifelé, belül a kemence ajtajánál leül s kifelé hátán csúszva ereszkedik a földre s itt is addig csúszik, míg csak a két lába éri a tűzhelyet; s oda, ahova a feje elért, párnát tesz s még ugyanazon éjjel felöltözve ott alszik, megálmodja ki lesz az ura. (Szilágy m., Ethn. 2 : 206.) Szarvas vidékén, aki azt akarja megtudni, hogy a következő évben meghal-e valaki a családból, karácsony estéjén befűti a kemencét, szájára teszi az előtét, meztelenre vetkőzik, háromszor körülszaladja a házat s mindannyiszor benéz az ablakon. Akit akkor kiterítve lát a ház (szoba) közepén, az a következő évben meghal. (Ethn. 2 : 113.) Aki pontban éjféلكor a házat meztelenül háromszor körülfutja s ezután benéz az ablakon, ha nyújtópádot pillant meg, akkor még azon esztendőben meghal. (Dévai csángó, Népr. Ért. 7 : 3.) A karácsonyi éjfélre misekor ugyanezt téve, ha a szobában koporsót lát, meghal valaki. (Pápa vid. Ny. F. 17 : 59.) Aki gyertya- vagy holdvilágnál mezítelenül áll, az életét veszélyezteti. (Gömör m., Ethn. 7 : 287.) Ha valaki fürdéshez levetkőzik és ismét felöltözik a nélkül, hogy megfürdött volna, ha még egyszer fürdeni megy, belehal, azért, mert „megcsalta a vizet“. (Bezdán, Ethn. 10 : 308.)

Áttekintésül a következő kérdéseket vethetjük fel: ki, mikor, hogyan s milyen tárgyakkal végzi a cselekményt. 1. Általában véve asszony (háziasszony, öregasszony, leány) s csak igen ritkán férfi; 2. Eltekintve az alkalmi esetektől (tűz, betegség stb.) Karácsony, Szilveszter, Pünkösöd első napja, Szt. György, Szt. Iván, Szt. András nap, újhold vasárnap s mindig este, illetve napfelkelte előtt. 3. Legáltalánosabb a cselekmény helyének (pl. ház, szántó föld stb.) körülfutása bal hón alatt vitt kenyérrel, — temetőből hozott kereszttel, — szomszédba merített korsóval s azal a bottal, amellyel Szt. Györgykor kígyót ütöttek agyon; előzményei: a ház oromzatára tűzött kenyér; futás végén az ablakon való betekintés. Egyéb ez alkalommal végzett cselekmények: fejs, fonás, vetés, harmat-szedés, söprés, mosdás, alvás, tükörbe nézés, asztal megterítése s ott várakozás, szétvetett lábak közt kemencébe nézés.

Ha megfigyeljük a babonákat, sajnos, sok törekedés, hiányos s az igen fontos körülményekre ki nem terjeszkedő feljegyzést találunk. Pl. a cselekményt végző személy (ha asszony, kicsoda: háziasszony, rokon, idegen), az időpont (nemcsak hogy az év mely napján, de a nap milyen részében), a használt tárgy (pl. milyen fából való bot), stb. E rövid összefoglalás épen arra akar rámutatni, hogy milyen sok szempontot kell figyelembe venni, ha azt akarjuk, hogy a feljegyzés használható legyen s szolgáljon útmutatásul azok számára, akik e sorozatot gyűjtésükkel kiegészíteni, bővíteni akarnák, aminek csak az ethnographia érezné igazán a hasznát.

Szendrey Akos.

A csantavéri nyelvjárás.

(Hatodik közlemény.)

Névragozás.

68. Nagy szerepe van a lativusi *-á, -é* ragnak. Gyakoriak az ilyen formák: *amárébb, árébb, elébb, emérébb, érébb, férébb, hamarább, hamarébb, hátrébb, idébb, közelébb, messzibb, odább, odébb, sokább* (vö. 26. §). Gyakran használjuk locativusi jelentésben: *oda van szántani, odabé, odaki van*. Mivel lativusi jelentése elhomályosodott, megtöltték még egy lativusi raggal: *médáig* (= meddig), *idáig, ekkoráig, odáig, akkorára* (= akkorra), *mikorára, nyárára, télire, elébem, elébed, elébe*.

69. A raghalmozás egyéb ragoznál is gyakori. Különösen a locativusi *-n* (*hun, ahun, éhun, éhén, hazunnan, innen, onnan, onnén, mihán* 'mihelyt') és a locativusi *t* (~ *d*) (*innét, innét, csapóst, tótágast, hazunnat, hosszant, mégést, mihást, mihelyt, onnat, hunnat, hunnét*) egyesülnek egymással s ilyenkor a *t* néha *d*-vé gyöngül: *eleventen, bēnt, kint, odabēnt, odakint, hosszant, mégint, mihánt, innend, onnand, ottand, ittend, amottand, emittend, mostand, osztand*.

A *-kó, -vá, -vē, -ba, -be, -ú, -ű, -é* (= -ért), *-bú, -bű, -hó, -hő, -stú, -stű, -rú, -rű, -ná, -né, -tú, -tű*, a translativusi *-é* ragot és a birtokos személyragokat l. a 2., 5., 8., 10., 22., 23., 26., 32., 39., 41. §-ban.

70. Érdekesebb ragozott alakok: *akkoriba ~ akkorába ~ akkorjába, hajadonföve, ingyé* (= ingyért), *mēntű* (-jobb), *mēttű* (kezdve), *nékük, nekijük, mink, tik, tiktéket*.